

Bożena Frączek

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Finansów i Ubezpieczeń
Katedra Bankowości i Rynków Finansowych
b.fraczek@ue.katowice.pl

ZAKRES I FORMY EDUKACJI FINANSOWEJ W POLSCE ORAZ JEJ SKUTKI

Streszczenie: Artykuł zawiera prezentację zróżnicowanej oferty edukacyjnej w obszarze edukacji finansowej w Polsce w ostatnich kilku latach. Jak się okazuje, bogata oferta edukacyjna zawiera propozycje dla osób w każdym wieku. Szeroki wachlarz działań obejmuje zarówno programy edukacyjne w ramach formalnej, jak i pozaformalnej edukacji finansowej, w tym wiele różnych rodzajów aktywności edukacyjnej, takich jak programy, projekty, konkursy, olimpiady, gry, kampanie i wiele innych. Treści edukacyjne są dostarczane tradycyjnymi, a także nowoczesnymi kanałami dystrybucji. Czy poczynione wysiłki przekładają się na efekty? Celem artykułu jest zestawienie szerokiej oferty edukacyjnej z efektami w formie zmian w zakresie poziomu alfabetyzacji w Polsce w latach 2011-2015.

Słowa kluczowe: edukacja finansowa, alfabetyzacja finansowa, formalna i pozaformalna edukacja.

JEL Classification: I22, G11, G42.

Wprowadzenie

Edukacja finansowa bardzo zyskała na znaczeniu po ostatnim kryzysie. Zaważalne jest poszerzenie i zintensyfikowanie działań w jej obszarze. Podkreśla się znaczenie edukacji finansowej dla finansowego dobrobytu gospodarstw domowych oraz jej rolę w funkcjonowaniu rynku finansowego i całej gospodarki. Należy jednak podkreślić, że pozytywny wpływ edukacji finansowej na wymienione obszary jest możliwy tylko w przypadku, gdy skutkuje ona poszerzeniem wiedzy i umiejętności, wpływa na określone zachowania finansowe, kształtuje właściwe postawy, co w efekcie skutkuje podejmowaniem świadomych i odpowiedzialnych decyzji finansowych z właściwym skutkiem dla jednostek i innych

wskazanych wcześniej obszarów. Celem artykułu jest przedstawienie szerokiego zakresu zróżnicowanej oferty działań w ramach edukacji finansowej w Polsce w ostatnich kilku latach oraz zestawienie jej z osiągniętymi efektami. Artykuł stanowi przegląd literatury w zakresie uporządkowania oferty edukacji finansowej w Polsce z podziałem na edukację formalną i nieformalną/pozaformalną, a także prezentuje wyniki wielu różnorodnych badań nad skutkami edukacji finansowej w obszarze poziomu alfabetyzacji finansowej oraz włączenia finansowego.

1. Formy edukacji finansowej w Polsce

Przyjmuje się, że pierwsze elementy edukacji finansowej zostały wprowadzone do szkół polskich w latach dziewięćdziesiątych XX w., kiedy to wprowadzono elementy ekonomii do programów nauczania „Wiedzy o społeczeństwie” w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach, nie licząc treści programowych przedmiotów ekonomicznych w liceach ekonomicznych [Bludnik i in., 2015]. Za moment wprowadzenia powszechnej edukacji finansowej w szkolnictwie polskim uważa się rok szkolny 2002/2003 [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej..., 2002], co bezpośrednio wynika z reformy programowej szkół ponadgimnazjalnych i wprowadzenia obowiązkowego przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości”, w którym są zawarte elementy finansów. Zmiany te okazały się jednak niewystarczające i niedopasowane do dynamicznie rozwijających się rynków finansowych w Polsce i na świecie.

Niski poziom alfabetyzacji finansowej może być podnoszony przez wiele różnorodnych inicjatyw, zarówno w ramach działań edukacji formalnej, oficjalnej (*formal education*), jak i nieformalnej, nieoficjalnej (*non-formal education*) i pozaformalnej (*informal education*).

1.1. Formalna edukacja finansowa

Formalna edukacja obejmuje działania przeprowadzane w sposób zorganizowany i systematyczny, oparte na określonej strukturze i organizacji nauki zgodnie z obowiązującymi przepisami i normami. Jej główne cechy to: monokierunkowa metodologia, która nie zależy od liczby uczniów, brak skuteczności oraz stymulacji do aktywnego uczestnictwa w procesie edukacyjnym. Skutkuje to brakiem przydatności edukacji dla rozwoju osobistego i zawodowego [Colardyn i Bjornavold, 2004]. Wiedza i umiejętności osiągnięte w ramach kształcenia w systemie formalnym są potwierdzane dyplomami, certyfikatami lub stosownymi zaświadczeniami [Stalończyk, 2014]. Analizując obowiązujące Rozporzą-

dzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r., można określić zakres edukacji finansowej w edukacji formalnej w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Formalna edukacja finansowa na poziomie szkoły podstawowej w ramach podstawy programowej kształcenia ogólnego w zasadzie nie istnieje. Za niezbędny wstęp do edukacji finansowej można jedynie uznać określone zagadnienia z matematyki, takie jak:

- podstawy matematyki, proste obliczanie i intuicyjne myślenie matematyczne – w ramach tzw. wczesnej edukacji, tj. I etapu edukacyjnego obejmującego klasy I-III,
- gromadzenie i interpretacja danych, w tym danych z tabel, wykresów itp., praktycznych obliczeń (np. podstawy procentów) – w ramach II etapu edukacji podstawowej, tj. klasy IV-VI.

Na poziomie gimnazjalnym (III etap edukacyjny), poza elementami matematyki, które mogą być wykorzystane w dalszej edukacji finansowej oraz w nabywaniu umiejętności funkcjonowania na rynkach finansowych, można dostrzec elementy treści ekonomicznych i finansowych oraz związane z nimi wymagania względem uczniów, np.: elementy przedsiębiorczości, rodzaje podmiotów gospodarczych, gospodarstwo domowe (w tym dochody i wydatki, budżet), formy i funkcje pieniądza, podstawowe elementy bankowości. Jednak ustanowione prawem (formalne) przedmioty ekonomiczne lub finansowe nie występują.

Formalna edukacja finansowa w polskich szkołach zaczyna się dopiero w szkołach ponadgimnazjalnych (IV etap edukacyjny), w których jako obowiązkowy przedmiot wprowadzono „Podstawy przedsiębiorczości” (w podstawowym zakresie nauczania) oraz „Ekonomia w praktyce” (w poszerzonym zakresie nauczania). Spośród wymienionych przedmiotów tylko część dotyczy finansów i rynków finansowych.

Należy zaznaczyć, że podstawy programowe wymienionych przedmiotów skupiają się przede wszystkim na gospodarce/ekonomii, natomiast w wąskim zakresie podejmują problematykę finansową i rynków finansowych. Analizując znaczenie edukacji finansowej jako procesu umożliwiającego konsumentom finansowym/inwestorom lepiej rozumieć produkty i koncepcje finansowe oraz rozwijać umiejętności umożliwiające dokonywanie racjonalnych i świadomych wyborów finansowych w celu poprawy dobrobytu finansowego [OECD, 2005], należy zwrócić uwagę, że jedynie treści edukacyjne oraz spodziewane efekty obszaru zatytułowanego „Instytucje rynkowe” w ramach przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości” odpowiadają ramom edukacji finansowej.

„Instytucje rynkowe” to jeden z sześciu obszarów przedmiotu, gdzie problematyka finansowa jest jednak prezentowana głównie od strony instytucjonalnej. Niejednokrotnie krytykowano pomysł koncentrowania się jedynie na instytucjach finansowych działających na rynku bez podejmowania próby kształtowania kompetencji finansowych uczniów. Zwraca się uwagę przede wszystkim na niewystarczający zakres podstawowych treści edukacyjnych z zakresu finansów osobistych umożliwiających nabycie umiejętności obliczania procentu składanego, dyskontowania, kalkulacji rat kredytu i kosztów kredytu, porównywania ofert rynku finansowego itp. Należy jednak zwrócić uwagę, że wspomniane wcześniej Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 2012 r. przewiduje w ramach wymagań szczegółowych nabywanie niektórych takich umiejętności.

Zmiany w podstawie programowej w kształceniu ogólnym I, II, III i IV etapu edukacyjnego dokonywane w ostatnich kilkunastu latach należy uznać za niewystarczające i bez większych szans na poprawę poziomu alfabetyzacji finansowej polskiego społeczeństwa.

Formalna edukacja finansowa na poziomie wyższym obejmuje naukę w ramach studiowania kierunkowego, głównie na uniwersytetach (np. wydziały ekonomiczne uniwersytetów) bądź uczelniach wyższych o profilu ekonomicznym lub finansowym. Obejmuje ona zarówno podstawowe, jak i rozszerzone treści edukacyjne odnoszące się do finansów, bankowości i rynków finansowych.

1.2. Inicjatywy w ramach nieformalnej/pozafORMALNEJ edukacji finansowej skierowanej do uczniów i studentów

Obok formalnego procesu nauczania prowadzona jest edukacja nieformalna, zwana także nieoficjalną. Ten rodzaj edukacji zwykle nie kończy się uzyskaniem w sposób sformalizowany certyfikatów i dyplomów (choć otrzymanie certyfikatu jest możliwe). Zasadniczo obejmuje wszelkie zorganizowane, a także systematyczne działania edukacyjne prowadzone poza ramami formalnego systemu, zapewniając określone formy kształcenia poszczególnym podgrupom w populacji, zarówno dorosłym, jak i dzieciom [Coombs i Ahmed, 1974]. Tego typu uczenie się jest obecne w miejscu pracy albo w ramach aktywności różnych organizacji społeczeństwa obywatelskiego. W przypadku edukacji finansowej są to najczęściej organizacje pozarządowe (fundacje, stowarzyszenia) oraz młodzieżowe, a także instytucje finansowe (w tym głównie banki i towarzystwa ubezpieczeniowe). Tego typu aktywności edukacyjne mogą kreować także same osoby uczące. Oferta nieformalnej edukacji finansowej w Polsce jest szeroka i zróżnicowana. Obejmuje ona różne programy zawierające szkolenia edukacyjne, konkursy i wiele innych inicjatyw, z których najważniejsze zaprezentowano w tabelach 1-3.

Tabela 1. Przykłady ogólnopolskich programów edukacyjnych dla uczniów szkół podstawowych w ramach nieformalnej edukacji finansowej

Nazwa programu/projektu	Opis/cel
Bezpieczne wędrówki. Od grosika do złotówki	Zapoznanie dzieci klas II i III z pojęciem pieniądza, zarabiania, racjonalnego wydawania pieniędzy, oszczędzania, ryzyka. Rodzice pełnią rolę konsultantów. http://od-grosika-do-zlotowki.junior.org.pl/pl
Program Szkolnych Kas Oszczędności SKO wraz z Konkursami	Zachęcanie dzieci i młodzieży do oszczędzania i zdobywania wiedzy i umiejętności z zakresu finansów. http://www.pkobp.pl/dzieci-uczniowie-i-studenci/szkolne-kasy-oszczednosci/o-sko/
Program Talentowisko wraz z Konkursem	Promocja dobrych nawyków w zakresie oszczędzania i nauka pozytywnego myślenia o pieniądzu. http://www.talentowisko.pl/podstawowa/
Program „Moje pierwsze pieniądze”	Nauczenie dzieci klas I-III odpowiedzialności za podejmowane decyzje finansowe oraz uświadomienie im roli i znaczenia pieniądza w życiu człowieka. http://www.skef.pl/projekty/moje-pierwsze-pieniadze/
Kampania społeczna „Bank z klasą. Cała wiedza o bankowości”	Przygotowanie dzieci z klas I-III do swobodnego poruszania się w świecie finansów poprzez rozwój inteligencji finansowej. http://konkurs.kampaniespoleczne.pl/kk_kampanie.php?edycja_id=2014&kk_id=660&action=szczegoly
Program „Finanse na wesoło”	Wyszkolenie pozytywnych nawyków finansowych oraz przekazanie w ciekawy, przyjazny i zabawny sposób wiedzy z zarządzania finansami osobistymi. http://bedekimzechce.pl/projekty/finanse-na-wesolo/

Źródło: Strony internetowe programów edukacyjnych.

Tabela 2. Przykłady ogólnopolskich programów edukacji finansowej oraz edukacji ekonomicznej z elementami edukacji finansowej dla szkół gimnazjalnych

Nazwa inicjatywy/ zaangażowane podmioty	Opis/cel
Program „Bakcyl”	Podniesienie poziomu wiedzy finansowej młodzieży. Pakiety: Moje pieniądze, Pożyczaj z głową, Mądre Inwestowanie i Finanse na całe życie. http://bakcyl.wib.org.pl/
Program „Na własne konto”	Wyposażenie w wiedzę w zakresie: „oszczędzać, czy wydawać”, „opowieść o bankach i pieniądzu”, „inwestowanie się opłaca”, „budżet i deficyt”. http://www.nawlasnekonto.pl/
Akademia Młodego Ekonomisty (AME) wraz z konkursami	Pozyskanie i rozszerzenie wiedzy w zakresie gospodarki, otoczenia gospodarczego, przedsiębiorczości; w zakresie finansów obejmuje: decyzje inwestycyjne na rynkach kapitałowych, na giełdzie oraz elementy finansów przedsiębiorstw. http://www.gimiversity.pl/
Program „Ekonomia na co dzień”	Rozwijanie umiejętności gospodarowania finansami, lokowania środków finansowych oraz planowania budżetu osobistego. http://www.ekonomia-na-co-dzien.junior.org.pl/pl/Ekonomia-na-co-dzien-w-szkole
Program „Młodzi przedsiębiorcy”	Nabywanie umiejętności zarządzania własnymi finansami. http://www.ceo.org.pl/pl/przedsiębiorcy
Programy „Przedsiębiorczość” i „Zostać przedsiębiorczym”*	Nauka przedsiębiorczości i kształtowanie postaw i umiejętności przedsiębiorczych. http://www.przedsiębiorczosc.junior.org.pl/pl/program-edukacyjny http://zostac-przedsiębiorczym.junior.org.pl/pl
„Projekt Wrześniowy – Akademia Przedsiębiorczości”	Zdobycie przez uczniów niezbędnej wiedzy z zakresu ekonomii, zarządzania, marketingu i prowadzenia działalności gospodarczej oraz nabywanie umiejętności praktycznych poprzez tworzenie i rozwijanie wirtualnego przedsiębiorstwa. http://www.akademiapredsiębiorczosci.pl/

* Projekt, w którym Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości jest liderem, jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Priorytet III Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki – *Wysoka jakość systemu oświaty*, Działanie 3.5 *Projekty innowacyjne*, w tym konkursu zamkniętego nr 4/POKL/2009 pt. *Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów dotyczących m.in. kształcenia w zakresie nauk matematycznych, przyrodniczych i technicznych oraz przedsiębiorczości*.

Źródło: Strony internetowe programów edukacyjnych.

Tabela 3. Przykłady ogólnopolskich programów edukacyjnych dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych

Nazwa inicjatywy/ zaangażowane podmioty	Opis/cel programu
Program „Moje Finanse”	Poszerzanie wiedzy uczniów dotyczącej zasad działania sektora finansowego oraz kształtowanie umiejętności zarządzania finansami osobistymi i budowania własnego bezpieczeństwa finansowego. http://www.moje-finanse.junior.org.pl/pl/moje-finanse-w-szkole
Program „Żyj Finansowo! Czyli jak zarządzać finansami w życiu osobistym”	Przekazanie wiedzy w zakresie: planowania finansowego, zarządzanie budżetem osobistym, wartości pieniądza w czasie, oszczędzania i inwestowania, zaciągania kredytów i pożyczek, ubezpieczania się. http://www.skef.pl/projekty/zyj-finansowo-czyli-jak-zarzadzac-finansami-w-zyciu-osobistym/opis-projektu/
Program „Twoje finanse osobiste”	Warsztaty z planowania finansowego i zarządzania budżetem osobistym. http://www.skef.pl/projekty/twoje-osobiste-finanse/
Program „Tydzień dla oszczędzania”	Promowanie nawyku oszczędzania oraz nabycie umiejętności racjonalnego gospodarowania zasobami finansowymi. Jest związany ze Światowym Dniem Oszczędzania. http://tdo.edu.pl/
Program „Młodzi przedsiębiorcy”	Pilotażowy program dla nauczycieli od 2014 r. I modul programu obejmuje zarządzanie własnymi finansami. http://www.ceo.org.pl/pl/przedsiębiorcy
Program „Dzień Przedsiębiorczości	Poznanie elementów finansów przedsiębiorstw. http://www.dzien-przedsiębiorczosci.junior.org.pl/
Program „Zarządzanie firmą”	Przybliżenie wiedzy z zakresu reguł działania firmy produkcyjnej (komputerowa symulacja procesów gospodarczych). http://www.zarządzanie-firma.junior.org.pl/pl
Program „Młodzieżowe miniprzedsiębiorstwo” jako element programu „Być przedsiębiorczym”	Poznanie elementów finansów przedsiębiorstw. http://www.junior.org.pl/upload/MMUlotkazezglaszeniem.pdf

Źródło: Strony internetowe programów edukacyjnych.

W ofercie dla absolwentów szkół ponadgimnazjalnych, np. dla maturzystów, znajduje się jeszcze wiele dodatkowych pozycji, np. programy pomostowe, program „Indeks Start2Star”, „Dzieło Nowego Tysiąclecia”. Mają one najczęściej formę stypendiów na pierwszy rok lub kolejne lata studiów – dla uzdolnionej i mniej zamożnej młodzieży, a także są to stypendia w programach zagranicznych, np. „Studiuj za granicą” w ramach Erasmusa.

Tabele 1-3 przedstawiają tylko część najpopularniejszych i bieżących, zazwyczaj cyklicznych, inicjatyw w edukacji finansowej. Wiele projektów i konkursów nieuwzględnionych w wykazie już zostało zakończonych, część portali edukacyjnych wygasła, wiele z nich to inicjatywy jednorazowe. Przedstawione programy w znacznej części odnoszą się do ekonomii i przedsiębiorczości, co oznacza, że występują w nich przede wszystkim elementy finansów przedsiębiorstw.

Przedstawione programy i projekty przyjmują różne formy, najczęściej są to tradycyjne formy zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych, symulacje komputerowe (program „Zarządzanie firmą”), nauka z wykorzystaniem platform edukacyjnych, kursy e-learningowe, lekcje multimedialne, spotkania on-line z ekspertami

i wiele innych. W ofertach skierowanych do gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych znajdują się także konkursy i olimpiady przedmiotowe. Ponadto należy pamiętać, że oprócz inicjatyw ogólnokrajowych istnieją inicjatywy międzynarodowe, a także inicjatywy o lokalnym wymiarze. Zróżnicowany jest również czas realizacji programów/projektów (od kilku do kilkudziesięciu godzin) i są one skierowane nie tylko do uczniów, ale także do ich nauczycieli i rodziców.

Za szczególną dodatkową ofertę edukacyjną można uznać liczne konkursy (np. „Gimnazjalne potyczki”, „Moje finanse” i „Zarządzanie firmą”), olimpiady (Olimpiada Wiedzy Ekonomicznej, Olimpiada Przedsiębiorczości) lub gry, coraz częściej łączone z kursami e-learningowymi (np. „Szkolna internetowa gra giełdowa” organizowana od 2002 r. z inicjatywy Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie).

Wyjątkowo atrakcyjną formą edukacji finansowej, zwłaszcza w obszarze inwestowania, są wycieczki edukacyjne po GPW organizowane dla szkół przez Fundację GPW.

W realizację wielu inicjatyw edukacji finansowej włączają się także takie podmioty, jak Polskie Radio i Centrum Nauki Kopernik (np. pokaz UKNF „Jak decyzje finansowe wpływają na nasze życie” w ramach Pikniku Naukowego w latach 2011-2013) czy Telewizja Polska.

Większość działań prowadzonych w ramach edukacji finansowej była i jest odpowiedzią na rekomendacje Narodowego Banku Polskiego, Komisji Nadzoru Finansowego, a także instytucji europejskich i światowych, które prowadzą działania propagujące edukację finansową w szkołach.

1.3. Formy kształcenia w obszarze finansów osób dorosłych ze szczególnym uwzględnieniem studentów

W ramach powszechnej edukacji finansowej skierowanej do dorosłej części całego społeczeństwa na uwagę zasługują: inicjatywa NBP, promująca posiadanie rachunku bankowego i korzystanie z nowoczesnych instrumentów płatniczych – „Akademia Dostępne Finanse”, oraz edukacyjny program dla inwestorów indywidualnych „Akcjonariat Obywatelski – zainicjowany przez Ministerstwo Skarbu Państwa. Wyjątkową ofertę stanowią programy Uniwersytetów Trzeciego Wieku dedykowane osobom starszym oraz szeroko dostępne portale finansowe i platformy e-learningowe (np. NBPportal.pl).

Należy jednak wyszczególnić pewne węższe zbiorowości w grupie dorosłych, np. kobiety lub mężczyźni, osoby dorosłe o niższym bądź wyższym dochodzie czy też tzw. multiplikatory wiedzy. Dla każdej z tych grup są przeznaczone specjalne programy uwzględniające ich specyfikę i potrzeby („Akademia

rodzinych finansów”, „Biznes w kobiecych rękach”, „Akademia rodzinnych finansów”). Multiplikatory wiedzy (*multiplier of knowledge*) to podmioty, które upowszechniają bądź mogą upowszechniać wiedzę poprzez interakcje wiedzy. Interakcja wiedzy (oddziaływanie wiedzy na inne podmioty, np. poprzez praktykę gospodarczą lub finansową) umożliwia dostęp do wiedzy zewnętrznej po niższych kosztach [Antonelli i Scellato, 2013].

Analizując formy edukacji finansowej dorosłych, należy dodatkowo wspomnieć o konferencjach. Ta forma edukacji finansowej jest zwykle przeznaczona dla konkretnej grupy uczestników, najczęściej naukowców lub praktyków z obszaru finansów. Jedne z nich to konferencje merytoryczne dedykowane wybranym aspektom finansowym, często specjalistyczne i organizowane przez uczelnie ekonomiczne lub instytucje finansowe¹, dla wybranej grupy osób. Ich uczestnikami są najczęściej naukowcy, praktycy z obszaru finansów, a nierzadko także i studenci. Inne zaś to konferencje poświęcone metodom nauczania ekonomii i finansów². Są one skierowane do dydaktyków i trenerów, jak również innych realizatorów poszczególnych form edukacji finansowej.

Badając formy edukacji realizowanej poza systemem formalnym, należy także podkreślić znaczenie samokształcenia czy też nauki przez praktykę. Ten rodzaj edukacji bywa określany mianem edukacji pozaformalnej (*informal education*). W niektórych opracowaniach edukacja pozaformalna jest analizowana wspólnie z edukacją nieformalną (*non-formal education*), w innych stanowi kolejny sposób, rodzaj edukacji.

Nie należy pomijać oferty edukacji finansowej skierowanej do studentów uczelni wyższych. Poza regularnymi studiami na kierunkach ekonomicznych i finansowych w ramach formalnej edukacji finansowej, należy się zapoznać z różnorodnością form edukacji pozaformalnej skierowanej do młodzieży studiującej zarówno ekonomiczne lub finansowe, jak i pozostałe obszary wiedzy.

Bogata oferta programów skierowanych do najbardziej wyedukowanej części społeczeństwa ma na celu stworzenie elit finansowych pomagających w sprawnym funkcjonowaniu i rozwoju rynku finansowego w Polsce. Obejmuje naukę (kursy, szkolenia) pobieraną u najlepszych naukowców, specjalistów i ekspertów w dziedzinie, a także płatne staże w firmach partnerskich. Podobnie jak w przypadku programów skierowanych do szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, także studentom dedykowano wiele programów odnoszących się do przedsiębiorczości z elementami finansów, które umożliwia-

¹ Między innymi cykliczna coroczna ogólnopolska Konferencja Katedr Finansowych.

² Na przykład „Innowacyjne metody nauczania ekonomii w szkołach” – pierwsza tego typu konferencja zorganizowana 11.04.2015 r. przez Forum Obywatelskiego rozwoju pod patronatem Ministra Edukacji Narodowej i Ośrodka Rozwoju Edukacji [www 1].

ją nabycie wiedzy ułatwiającej organizowanie biznesu. Szczególną formą edukacji finansowej inspirującą studentów do bardziej efektywnej nauki są konkursy na najlepsze prace dyplomowe, magisterskie, doktorskie, referaty oraz stypendia, staże i granty. Zbliżoną do stażu formą edukacji finansowej są praktyki w instytucjach finansowych.

2. Poziom alfabetyzacji finansowej polskiego społeczeństwa – przegląd wyników badań prowadzonych przez niezależne grupy badawcze

W Polsce w ostatnich latach zostało przeprowadzonych wiele badań mających na celu określenie poziomu wiedzy finansowej, świadomości finansowej czy zachowań finansowych Polaków. Ich przegląd z głównymi wnioskami zawiera tabela 4.

Tabela 4. Przykłady badań prowadzonych w Polsce w zakresie poziomu alfabetyzacji finansowej

Badanie / raport	Opis / wnioski z badań
„Edukacja i świadomość finansowa”	Poza częścią społeczeństwa, która posiada i wykorzystuje podstawową wiedzę z zakresu finansów, znaczna część nie rozumie mechanizmów rządzących światem „finansów osobistych” i nie widzi potrzeb korzystania z usług instytucji finansowych. Istnieje także część społeczeństwa, która korzystając z usług instytucji finansowych, popadła w pułapkę zadłużenia lub nie czuje się bezpiecznie na rynku finansowym. Każda z wymienionych grup wymaga wsparcia i podniesienia poziomu alfabetyzacji finansowej
„Wiedza o produktach kredytowych i wiarygodności finansowej w percepcji Polaków” – badanie przeprowadzone na zlecenie Biura Informacji Kredytowej oraz Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy	39% Polaków określa stan swojej wiedzy z zakresu tematyki jako słaby, a 43% jako średni. 62% badanych deklaruje znajomość pojęcia zdolności kredytowej, 50% wie, czym jest wiarygodność finansowa, o scoringu możliwości kredytowych czy RRSO słyszało odpowiednio 42% i 22%. Dla wielu problematyczne jest także rozumienie takich pojęć, jak: upadłość konsumencka, pętla zadłużenia, historia kredytowa
„Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015”	Ogólnie w porównaniu z badaniami prowadzonymi w 2012 r. zauważono nieznaczną poprawę w zakresie wiedzy i świadomości finansowej Polaków. Jednak odnotowano zarówno obszary poprawy, jak i pogorszenia stanu wiedzy i świadomości finansowej: <ul style="list-style-type: none"> – poprawiły się wyniki testu w zakresie ryzyka kursowego i kredytów, definicji karty debetowej, wartości towarów przy zerowej inflacji, wysokości zwrotu kapitału przy gwarantowanym oprocentowaniu oraz informacji o tym, które instytucje są objęte ochroną Bankowego Funduszu Gwarancyjnego – pogorszyły się wyniki testu dotyczące wysokości podstawowej stawki VAT, wpływu dodruku pieniądza na wysokość cen, związku stóp procentowych z inflacją oraz rzeczywistej stopy oprocentowania kredytu – obniżył się poziom deklarowanej wiedzy (subiektywne poczucie wiedzy) w poszczególnych obszarach; charakterystyczne jest także zmniejszenie odsetka ocen skrajnych (wiedza bardzo mała i raczej duża) na rzecz ocen średnich, co może świadczyć o zwiększeniu poziomu świadomości – wzrosła otwartość na edukację ekonomiczną

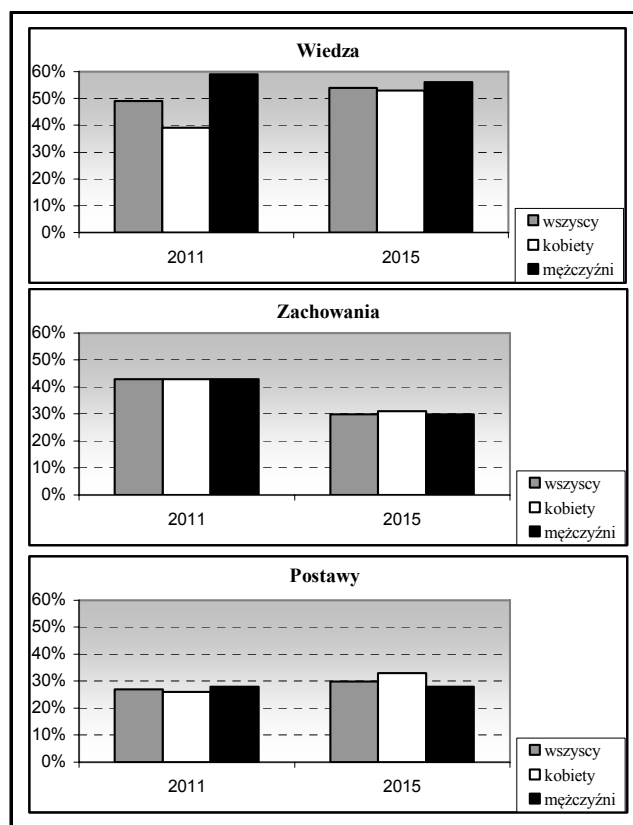
Źródło: Iwonicz-Drozdowska [2011]; NBP [2015]; BIK [2014].

Przedstawione chronologicznie przykłady badań potwierdzają bardzo wolne tempo poprawy, a w niektórych przypadkach nawet pogorszenie poziomu poszczególnych elementów alfabetyzacji finansowej (wiedza, umiejętności, świadomość) pomimo dużej liczby przeprowadzonych działań w obszarze edukacji finansowej, zwłaszcza nieformalnej.

Poza badaniami skupiającymi się wyłącznie na społeczeństwie polskim przeprowadzono wiele badań na międzynarodowym poziomie. Badania prowadzone przez OECD weryfikujące poziom alfabetyzacji finansowej z podziałem na jej elementy (wiedza, zachowania i postawy) zostały przeprowadzone już dwukrotnie na przełomie 2010/2011 r. w 14 krajach i w 2015 r. w 30 krajach z różnych części świata. Pierwszy etap badań stanowiły badania pilotażowe. Polska była jednym z krajów, który uczestniczył w obu etapach. Dlatego możliwa jest obserwacja zmian w poziomie alfabetyzacji finansowej w analizowanym okresie 2011-2015 jako weryfikacja efektywności szerokiej oferty edukacji finansowej prowadzonej w Polsce. Rysunek 1 prezentujący poziom poszczególnych elementów alfabetyzacji finansowej zbadanych w 2011 i 2015 r. także potwierdza brak zadowalających efektów bardzo szerokiej i zróżnicowanej oferty edukacji finansowej w Polsce.

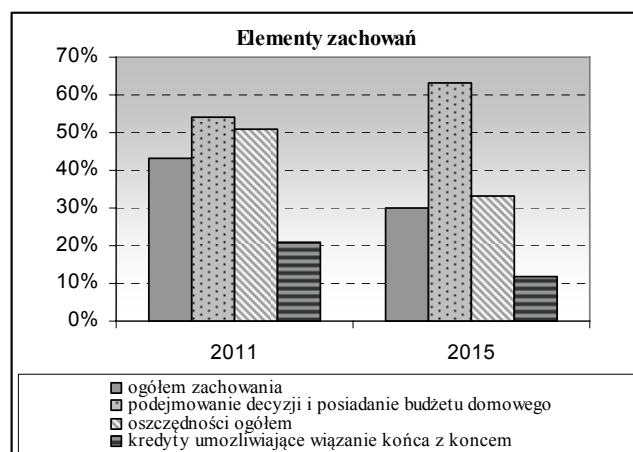
Żaden z przedstawionych elementów alfabetyzacji finansowej nie poprawił się znacząco w analizowanym okresie. Warto odnotować, że na nieznaczny wzrost poziomu wiedzy finansowej wpłynął przede wszystkim wzrost wiedzy finansowej wśród kobiet. W zakresie postaw finansowych determinujących gromadzenie oszczędności, z których wynika zainteresowanie i troska o przyszłość, także zauważa się niewielką pozytywną zmianę, w której największy udział mają kobiety.

Nieco głębszej analizy wymaga kategoria zachowań finansowych, z którymi są związane decyzje finansowe i które determinują udział w rynku finansowym. Zachowania finansowe obejmują działania w kierunku wspierania odporności i elastyczności finansowej, np. uczestniczenie w podejmowaniu decyzji finansowych, posiadanie budżetu finansowego, gromadzenie oszczędności, pożyczanie pieniędzy, dokonywanie przemyślanych zakupów, terminowych płatności, kontrolowanie spraw finansowych i realizacja długoterminowych celów finansowych. Poziom wybranych zachowań finansowych w latach 2011-2015 przedstawia rys. 2.

Rys. 1. Wiedza, zachowania i postawy finansowe Polaków w latach 2011-2015

Źródło: OECD/INFE [2013]; OECD/INFE [2016].

Rys. 2. Poziom wybranych zachowań finansowych w latach 2011-2015

Źródło: OECD/INFE [2013]; OECD/INFE [2016].

Warto zwrócić uwagę na pozytywne tendencje w podejmowaniu decyzji finansowych na podstawie prowadzonego budżetu. Niepokojąca jest natomiast tendencja (spadek) w zakresie gromadzenia oszczędności. Spadek w przypadku kredytów, które umożliwiają „wiążanie końca z końcem”, teoretycznie może wynikać z dwóch głównych przyczyn: braku zapotrzebowania na takie kredyty (w przypadku wzrostu zamożności społeczeństwa) lub utraty zdolności kredytowej (w wyniku spadku zamożności społeczeństwa lub wzrostu wymagań banków w zakresie zabezpieczeń). Bardziej prawdopodobny dla Polski drugi scenariusz wpływa negatywnie na ocenę zachowań finansowych.

Podsumowanie

Należy podkreślić, że polska oferta edukacyjna w obszarze ekonomii i finansów jest bardzo bogata. Istnieje duża liczba projektów edukacyjnych, których zakres merytoryczny jest bardzo szeroki i wielu wypadkach szczegółowy. Należy jednak zwrócić uwagę, że często są to całkowicie niezależne inicjatywy. W związku z tym programy edukacyjne są powielane. W działaniach na rzecz edukacji finansowej brakuje koordynacji. Brakuje także weryfikacji programów odpowiadającej dynamicznemu i nieprzerwanemu procesowi rozwoju rynków finansowych. Formy i treści ewoluują zbyt wolno. Dotyczy to przede wszystkim edukacji formalnej, w której dodatkowo nie stosuje się kompleksowego podejścia do wzbogacania wiedzy o finansach wśród uczniów polskich szkół na każdym poziomie. Zauważalny jest również częsty brak zainteresowania i aktywnego uczestnictwa w oferowanych inicjatywach edukacyjnych ze strony edukowanych. W konsekwencji edukacja finansowa nie przynosi spodziewanych rezultatów. Poziom poszczególnych elementów alfabetyzacji finansowej jest niski oraz nie zmienia się w pożądanym kierunku i w oczekiwanym tempie.

Literatura

- Antonelli C., Scellato G. (2013), *Complexity and Technological Change: Knowledge Interactions and Firm Level Total Factor Productivity*, „Journal of Evolutionary Economic”, No. 23.
- BIK (2014), *Wiedza o produktach kredytowych i wiarygodności finansowej w percepcji Polaków*, Badania przeprowadzone na zlecenie Biura Informacji Kredytowej oraz Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy.
- Bludnik I., Czernek K., Jurek M., Marszałek P. (2015), *Mapa Edukacji Finansowej*, V Edycja, Związek Banków Polskich, Polska Izba Ubezpieczeń.

- Colardyn D., Bjornavold J. (2004), *Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: Policy and Practices in EU Member States*, "European Journal of Education", No. 39(1).
- Coombs P.H., Ahmed M. (1974), *Attacking Rural Poverty: How Non-formal Education Can Help*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- Iwanicz-Drozdowska M. (2011), *Edukacja i świadomość finansowa*, SGH, Warszawa.
- NBP (2015), *Stan wiedzy i świadomości finansowej Polaków*, Konsorcjum Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” i Grupa IQS dla Departamentu Edukacji i Wydawnictw NBP, Warszawa.
- OECD (2005), *Improving Financial Literacy. Analysis of Issues and Policies*, OECD Publishing, Paris.
- OECD/INFE (2013), *Financial Literacy and Inclusion. Results of OECD/INFE Survey across Countries and by Gender*, Financial Literacy & Education Russia Trust Fund, OECD/INFE.
- OECD/INFE (2016), *International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*, OECD/INFE.
- OECD/INFE (2015), *2015 OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion*, OECD, Paryż.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dz.U. z 2002 r., nr 51, poz. 458.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dz.U. z 2012 r., poz. 977.
- Stalończyk I. (2014), *Edukacja formalna i pozaformalna w procesie kształtowania społeczeństwa wiedzy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 37(1).
- [www 1] Innowacyjne metody nauczania ekonomii w szkołach, <http://www.for.org.pl/pl/Konferencja-Innowacyjne-metody-nauczania-ekonomii> (dostęp: wrzesień 2015).

SCOPE AND FORMS OF FINANCIAL EDUCATION IN POLAND AND ITS EFFECTS

Summary: The article presents the various educational offer in the area of financial education in Poland in the last few years. The rich offer includes the options for people in every age. A wide range of activities includes both educational programs under formal education, as well as the many activities under non-formal financial education like educational programs, projects, competitions, olympics, games, campaigns and more. Educational contents are delivered though traditional and modern distribution channels. But do the undertaken efforts bring the expected results? The aim of the article is the presentation of a wide range of different initiatives under financial education and their effects in the form of the level of financial literacy in Poland in 2011-2015.

Keywords: Financial education, financial literacy, formal and non-formal education.